

RECENZIO

Közösségi mátrix. Ismeret, kommunikáció és közösségi cselekvés a jelen falujában.
Mihai Pascaru: *Matricea comunitară. Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan.*
Kolozsvár, 2003, Presa Univeritară Clujeană.

Péter László

Írásomban egy faluszociológiai tematikájú, nemrégiben megjelent könyv bemutatására vállalkozom. Választásomat több indíték is vezérelte. Egyrészt, a faluszociológiával foglalkozó akadémiai közösség kedvezően fogadta (lásd például Rotariu, 2003), másrészt pedig viszonylag rég jelent meg – most általánosabban a falu és a rurális közösségek mindennapjaival, életvilágával foglalkozó szakirodalomra gondolok – hasonló problematikát elemző és jellegű könyv (legutóbb Vedinas, 2001), harmadrészt pedig a kérdésfeltevés újszerűsége mellett nem követi a romániai szociológiai írásokban még mindig fellelhető protokronista (Chiot, 1978, Badescu, 1996) hagyományt. Ugyanakkor, véleményem szerint, a szerző újszerű megközelítési kísérlete felkeltő lehet.

A továbbiakban – mivel nem volt céлом a román faluszociológiai irodalom részletes és átfogó elemzése, amit mások korábban szakszerűen és precízen már megtettek és ez jóval meghaladná a rendelkezésemre álló keretet – igyekszem minél tömörebben vázolni a Pascaru¹ könyv elméleti keretét, alkalmazott módszertanát és a fő megállapításokat, illetve következtetéseket.

Közösségi mátrix a mai román faluban · Pascaru elemzését egy tényszerűnek tekintett megállapítással és diagnózissal kezdi. A jelenlegi román falu általános helyzetére vonatkozóan – korábbi tanulmányaira is hivatkozva (Pascaru, 2002) – azt állítja, hogy „Románia sokkal jobban nézne ki, ha sokkal kevesebb paraszt volna (vagy egyáltalán nem lennének) és ha a hazai bruttó nemzeti jövedelemben a mezőgazdaság aránya párszor kisebb volna²” (11. oldal). Szerinte Románia³ számára célként fogalmazható meg egy olyan „gazdasági makroszisztéma”, amelyben a primér szektor szerepe jóval korlátozottabb, és a hagyományos, családi agrárgazdaságok helyét átveszik az ipari jelleggel végzett agrártermelési egységek (*exploatația agricolă*) (uo.). Véleménye szerint ebben a „váltásban” a szociológiának is aktív, pragmatikus szerepet kell vállalnia. A jelenlegi parasztgazdaságok kis megművelhető földterülettel rendelkeznek (átlagosan 2,3 hektár legelővel, és 1,2 hektár szántóterülettel), ami csupán a háztartás tagjainak a fogyasztását fedező mezőgazdasági termelést tesz lehetővé. Ezeket a parasztgazdaságokat⁴ a szerző „túlélésre berendezkedett parasztgazdaságoknak”

(*gospodării de subzistentă*) nevezi (14. oldal), ami hozzávetőlegesen 90 százalékát teszi ki az összes parasztgazdaságoknak (Lup-Apetroaie, 1997). Ehhez az is hozzátehető, hogy rendkívül alacsony a könyvvitelt végző (a jövedelmeket és kiadásokat nyilvántartó) gazdaságoknak az aránya, azon háztartások közül, akik piacra is termelnek (becslések szerint 4 százalék alatti a könyvelést végzők aránya a kb. 10 százaléknyi piacra termelő közül). A román falu(k)ra vonatkozó általános diagnózist Pascaru szerint súlyosbítja a 18. számú 1991-ben elfogadott Földtörvény, ami „elválasztotta a földet a megművelőjétől”.⁵

A faluszociológia társadalmi szerepvállalását elfogadó Pascaru a Gusti-féle bukaresti Monografikus Iskola⁶ társadalomalakító hagyománya mellett (is) kötelezi el magát, ami az általa felhasznált metodológiai arzenál illetve az elméleti háttérben is megnyilvánul, habár a módszer, amit alkalmaz az „új monográfia” (Perreault, 1999) iránt is nyitott.

A könyv szerkezetileg három nagy részre tagolódik. Ez első részben az olvasó a közösségi cselekvések és kommunikáció szakirodalmának a téma szempontjából releváns szintézisével találkozik, különös tekintettel a közösség és társadalom közötti átmenetek és változások alakulásra, valamint a falusi életre jellemző kapcsolat-rendszerek bemutatására. A szerző az elméleti vonatkozású információkat a terepkutatása során empirikusan szerzett adatok és tapasztalatok értelmezése során fejti ki. Az elméleti fejtegetések lényegében a közösnek értelmezett falusi élet közeget kísérlik meg modellezni, ezért részletesebben is kitér a szomszédsági és rokonsági viszonyok megkülönböztetésére és leírására.

A második rész az aktorok közötti kommunikációban tesztelt társadalmi és közösségi tények („*fapt social*” és „*fapt comunitară*”) kialakulását és újratermelődését tárja fel, a harmadik részben pedig az informális kommunikációs csatornák szerepének a tárgyalása után főleg a formális (szervezeti és intézményes) kommunikáció szerepéről értekezik a jelen romániai faluban.

A könyv mondanivalója empirikus terepkutatások eredményére épül. A szerző 1982-ben kezdte terepkutatásait (a monografikus iskola központi eleme volt a tapasztalat-közeliség, a *community studies* jellegű résztvevő megfigyelésre építő kutatás, amit interjúzással és kérdőívzéssel háromszögeltek), több

erdélyi, a Nyugati Érc-hegységben található móc faluban⁷ (1990 után a BBTE Szociológia Tanszéke mellett működő Szociológia Laboratórium szervezésében).

A szerző kinyilvánított szándéka a *közösségi mátrix* mérése volt, egy olyan szintetikus mutatónak a felállítására, amely az általa vizsgált falusi közösségeket elhelyezi egy olyan tengelyen, ami (habár explicit formában sehol sem jelenik meg) a tradicionális és a modernet, vagy a közösséget és a társadalmat kapcsolja össze. Pascaru felfogása szerint a tönniesi fogantatású közösséget és társadalmat nem kell egymástól elválasztandó entitásokként kezelni, hiszen azok inkább egy kontinuumot képeznek. A falut lényegében a lakók által reprezentált viszonyrendszerek terének tekinti, amelyben kommunikálnak (információcserét jelöl) és ahol különböző cselekvések mennek végbe. A közösségi mátrixot a következőképpen határozza meg: „a közösség szintjén megnyilvánuló megismerő, kommunikáló és cselekvő dimenziók strukturális egysége, amit, amint a megnevezése is jelöli, a közösség mindennapi életének elemeiből épül fel” (Pascaru, 2003:15-16). A közösségi mátrix tehát a (territoriális vagy más jellegű) közösségek tagjainak mindennapi rutinizált és intézményesített formában megnyilvánuló társadalmi cselekvések dinamikáját jelöli, amelyben a személyközi interakcióknak kiemelt helye és szerepe van.

A közösségi mátrix tehát feltételezi a tagok – jelen esetben a falusi lakosok részvételét, aktivitását a „közügyekben”. Pascaru szerint mindezek – a kapcsolatok és a közösségi cselekvések – nem lehetnek függetlenek a kommunikáció tartalmától, az információtól. Véleménye szerint közvetlen kapcsolat mutatható ki a közösségi mátrix értéke és a kicserélt és/vagy megszerzett információ között. Az információ meghatározását egy korábbi tanulmányából veszi át, és (nem túl eredetien) „a cselekvés-

ben megnyilvánuló megismerés termékeként határoz meg” (Pascaru, 1987), ami a megismerés, kommunikáció és közösségi cselekvés dimenziókat összekapcsolja (27. oldal). Ide szorosan kapcsolódik az informáltság mértéke, ami egyenes arányban áll a szemtől-szembeni interakciók gyakoriságával és intenzitásával, valamint a tömegkommunikációs termékek fogyasztásával.

Az empirikus eredmények szerint a közösségi mátrix elemeinek eltérő kombinációi nyomán (másképpen kapcsolódnak az ismeretek, a kommunikáció és a közösségi cselekvések) eltérő szerkezetű közösségi mátrixok jöhetnek létre, azonban a mátrix értékének nem kell feltétlenül változnia – a mátrix szintje változatlan maradhat (Pascaru, 2003:50-56). Megfigyelhető, hogy a közösségi mátrixot szezonialitás jellemzi: szerkezete az évszakokhoz kapcsolódó agrártevékenységek függvényében alakul (Pascaru, 2003:79).

Korábban említettük, hogy a közösségi mátrixot a szerző tulajdonképpen a tradicionalitás-modernitás kontinuum tengelyen való pozicionálás indikátoraként használ (innen is származik a szint – *treaptă* vagy *nivel* – gondolata). Véleménye szerint a mátrix értéke fordítottan arányos a modernizáció mértékével. A közösségi mátrix értékét a falusi közegben élők kölcsönös ismeretének a szintje (ki kit ismer) (*nivel de intercunoaştere*), a közöttük lévő kommunikáció szintje (*nivel de comunicare*) és a közös cselekvés szintje (*nivel al acţiunii comune*) adja együttesen. Mindhárom szint esetében fokozatokat különböztet meg, aminek az operacionalizált változata az alábbi táblázatban foglalható össze. Az ismeret dimenziót a *falutársakról való tudással*, a kommunikációt a *beszélgetéssel* és a közös cselekvést pedig a *közös munkával* operacionalizálta, aminek a gyakoriságát mérte egy Likert skálán (a 80–120 oldalak nyomán).

Maximális szint	Átmeneti szint 1	Átmeneti szint 2	Átmeneti szint 3	Minimális szint
Mindenki mindenkiről tud mindent	Egyesek tudnak mindenkiről mindent	Egyesek tudnak egyesekről mindent	Egyesek tudnak egyes dolgokat egyesekről	Senki nem tud senkiről semmit

Táblázat 1. A falusi közegben élők kölcsönös ismeretének a szintje.

Maximális szint	Átmeneti szint 1	Átmeneti szint 2	Minimális szint
Mindenki beszél mindenkivel	Egyesek beszélnek mindenkivel	Egyesek beszélnek egyesekkel	Senki sem beszél senkivel

Táblázat 2. A falusi közegben élők közötti kommunikáció szintje.

Maximális szint	Átmeneti szint 1	Átmeneti szint 2	Minimális szint
Mindenki mindenkivel együtt dolgozik	Egyesek mindenkivel dolgoznak	Egyesek egyesekkel dolgoznak	Senki nem dolgozik senkivel

Táblázat 3. A falusi közegben élők közös cselekvésének a szintje.

A közösségi mátrixot elemeinek a szintjét, a statisztikai – kérdőíves kutatás során Fischer módszerrel mérte – eredményeit a lakosok társadalmi és térbeli (fizikai) közelsége – proximitása – is jelentősen befolyásolja. A szomszédság Pascaru szerint is

funkcionálisan működik és többnyire egyenlő társadalmi pozícióval rendelkező egyéneket köt össze (*vecinatatea egalitara*) a kölcsönös bizalom alapján.

Interakció	Személyközi bizalom	Csoportközi bizalom	(Formális) ⁸ Intézményekbe vetett bizalom
Gyakran beszélget a szomszédokkal	+	0	+
Gyakran beszélget a barátokkal	+	+	-
Gyakran látogatja rokonait	+	0	+

Táblázat 4. A bizalom és a kommunikatív interakciók gyakorisága közötti kapcsolat (157. o.).

Idevágó megállapítás, miszerint a közösségi mátrix szintje fordítottan arányos a település nagyságával és független a település fizikai struktúrájától (kompakt illetve szétszórt és szalagtelepüléseket egyaránt kutatott Pascaru).

A szerző által használt fogalmi apparátus közül megemlíten-dő a közösségi tények és a társadalmi tények fogalmi, amelyek a tönnesi közösség és társadalom megnevezések által jelölt kontextusokban való cselekvést jelentenek. Pascaru elvlasztja az egyéni dimenziót a struktúráról, az előbbi közösségi (inkább személyes és érzelmi kötelékeken alapuló), az utóbbit pedig társadalmi (inkább formális és szerződésen alapuló) valóságformáknak tekint. Operacionalizálva, társadalmi tényekként kezel azokat a cselekvéseket, amelyek az egyén szintjéről visszahatnak a struktúrára és azt mintegy „modernizálják”. A közösségi tények ezzel szemben a falusi élet informális oldalát erősítik.

A közös cselekvések elsősorban a közösségi munkákra vonatkoznak: megállapítható, hogy az egyének három esetben mobilizálhatók: a falu infrastruktúrájának a javítása érdekében, a szűkebb értelemben vett lakókörnyezet javításában és a szoros, erős kötésekkel egymáshoz kapcsolódó (szomszéd és/vagy rokon) háztartások kölcsönös megsegítésére.

A könyv következtetései szintetikususan a következőkben foglalhatóak össze. A mai román falu tulajdonképpen a közösség és társadalom tengelyen valahol a kettő között helyezkedik el. A településeken a közösségi mátrix értéke magasabb, más szavakkal a személyes-informális kapcsolatrendszernek nagy a szerepe, és a reciprok, főleg a gazdasági természetű cserekap-

csolatok logikája mentén szerveződik, illetve rokoni vagy szomszéd-sági elven működik. A szalagtelepüléseken a legmagasabb a közösségi mátrix értéke. Az egyének a személyes, intim jellegű (lelkiismereti, és politikai valamint személyes problémákra vonatkozó) kérdéseket egy átlagosan 4 emberből álló hálózatban beszél meg, akik rendszerint családtagok, vagy szomszédok. A kölcsönös segítségnyújtás az erős kötésekben keresztül történik, ritkán kezelik formális, intézményes pályákon, mert a beljük helyezett bizalom mértéke alacsony.

A társadalmi tényekkel szemben a közösségi tények fajsúlyosabb szerepét hangsúlyozza a szerző, ami azonban nem feltétlenül jelenti a „közjó”-hoz való kooperatív cselekvések hiányát (167. oldal).

A kommunikációra vonatkozóan a személyközi interakciók során szerzett ismeretek, információk és rémhírek alakítják a véleményeket és a cselekvéseket. Ebben a vonatkozásban a (mobil)telefonok elterjedése átszabta a korábbi területi határokat, viszont a médiafogyasztási mintában a tömegtájékoztató eszközök által közvetített információkkal szembeni gyanakvás továbbra is fennáll (181. oldal).

A Pascalu könyv elolvasása után az olvasóban az a benyomás alakulhat ki, hogy a román faluban (nemrég) olyan társadalmi változás indult el, amelynek várható eredménye a szerződéses társadalom realitásának a kiépülése, modernizációja, azonban a közösségi dimenzió nem fog eltűnni, hanem hozzáidomul a változó realitásokhoz.

JEGYZETEK

1. Jelenleg a Gyulafehérvári 1918 December 1 Egyetem előadójának. A szerző filozófia szakot végzett a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen 1989 előtt (amikor még nem létezett szociológiai szakoktatás), majd szociológiára szakosodott. Ez helyenként érezhető a „filozofikus” mondatszerkesztésekben, illetve az elméleti megalapozásnál is. Kutatásait 1982-ben kezdte, amit 2002-ig kisebb-nagyobb megszakításokkal folytatott. Több faluszociológiai írás szerzője (Pascaru, 2001, Pascaru, 2002).

2. A szövegben szereplő fordítások tőlem származnak.

3. Romániában jelenleg 54,6 százalék a városi lakosság aránya. A romániai városi – falusi lakosság arányának időbeni alakulása: 1930 – városi lakosság: 21,4%, falusi lakosság: 78,6%; 1948 – városi lakosság: 23,4%, falusi lakosság: 76,6%; 1956 – városi lakosság: 31,1%, falusi lakosság: 68,7%; 1966 – városi lakosság: 39,1%, falusi lakosság: 60,9%; 1977 – városi lakosság:

47,5%, falusi lakosság: 52,5%; 1998 – városi lakosság: 54,9%, falusi lakosság: 45,1% (forrás: Népszámlálási adatok 1930, 1948, 1956, 1966, 1977, Statisztikai Évkönyv, 1998).

4. Romániában a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 2002-ben az aktív lakosság 40,4 százalékát tette ki (Forrás: INSEE).

5. A rendelkezés értelmében a városban élő örökösök is visszaigényelhetik a szülei kollektivizált földjeit.

6. A Dimitrie Gusti által megteremtett Monografikus Iskola meghatározó szándéka a falusi települések holisztikus leírása, a multidiszciplináris keretben elkészített monográfiák mellett a „nemzet modernizációjának az elősegítése” (Gusti, 1968) az ún. „cselekvési tervek” kidolgozásával (uo.).

7. A terepkutatások helyszínei: Horea (Horea, Preluca, Trifesti), Musca (Musca, Lazuri, Porogani, Pitiga, Vai, Dupa Deal), Ponor (Ponor, Mocaresti) valamint Albac (Rusesti, Deve,

Albac) – többnyire Fehér megyei községközpontok és a hozzá tartozó falvak.

8. Parlament, kormány, egyház, helyi tanács, polgármesteri hivatal, rendőrség.

KÖNYVÉSZET

Bădescu, Ilie: *Istoria sociologiei contemporane (A jelenkori szociológia története)*. Vol I. București, 1996, Eminescu.

Chirot, Daniel: Social Change in Romania. In *Jovitt, K. (szerk.): Social Change in Romania 1860–1940*. Berkley, 1978, Berkley University Press.

Gusti, Dimitrie: *Opere alese (Válogatott írások)*. Vol I. București, 1968, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Lup, Adrian–Apietrioaie, Constantin: *Economia și gestiunea exploatației agricole (A mezőgazdasági termelés gazdasága és szervezése)*. Constanța, 1997, Editura Europolis.

Pascaru, Mihai: *Sociologie rurală și regională (Regionális és rurális szociológia)*. Alba Iulia, 2001, Star Soft.

Pascaru, Mihai: Identificarea liderilor comunitari. Pentru o abordare comparativă a perspectivelor metodologice. (A kö-

zösségi vezetők azonosítása. Egy összehasonlító módszertani perspektíváért). In *Anales Universitatis Apulensis*. p. 77–86. Seria Sociologie 2.

Perreault, D.: Sociologie rurale redéfinie. In *Durand, J. P.–Weil, R. Sociologie contemporaine*. p. 399–414, Paris, 1999, Vigot.

Rotariu, Traian: Prefață. (Bevezetés). In *Pascaru, Mihai: Matricea comunitară. Cunoaștere, comunicare și acțiune comună în satul contemporan (Közösségi mátrix. Ismeret, kommunikáció és közösségi cselekvés a jelen falujában)*. p. 5–8, Cluj, 2003, Presa Univeritară Clujană.

Vedinaș, Traian: *Introducere în sociologia rurală (Bevezetés a faluszociológiába)*. București, 2001, Editura Polirom.